

АНАЛІЗ ВІДМІННОСТЕЙ ТА ЄДНОСТІ ЕМОЦІЙ І ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

В сучасній загальній психології проблема емоцій набагато менше розроблена ніж інші галузі психологічного знання. Є багато нез'ясованих, невирішених питань, що стосуються психології емоцій, що пов'язано у першу чергу з об'єктивною складністю самої проблеми, з істотною відмінністю психології емоцій від інших психологічних проблем, а також із принциповою відмінністю емоційних явищ від пізнавальних (когнітивних).

Останнім часом особливо зріс інтерес до вивчення емоційної сфери. Це багато в чому обумовлено тим, що лише з'ясування закономірностей емоційного розвитку може значно поглибити й розуміння механізмів розвитку інтелекту, й особистості в цілому.

Незважаючи на те, що будь-яке психічне явище здійснює дві основні функції - відображення та регуляцію, - емоційні явища здійснюють їх істотно інакше, ніж пізнавальні процеси, - відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява й ін.

Емоції – найбільш древня форма відображення, у відмінності від когнітивних процесів, які більше усвідомлені та опосередковані мовою. Емоції являють собою складну систему, яка безперервно змінюється. Це своєрідних відгуків особистості на дійсність та на її впливи. Головне призначення емоцій - це сигналізування організму про значимість того, що відбувається, про користь або шкоду органам того або іншого явища.

Ця оцінка знака явища (позитивного або негативного) є первинною та, як було експериментально показано К.К. Артем'євою, вона передуватиме більш розгорнутій, логічній, усвідомленій оцінці.

Однією з основних характеристик емоцій є їх тісний зв'язок з потребами. Формування емоції на базі тієї або іншої потреби й обумовлює її якісну специфічність.

Емоції – "внутрішній регулятор" діяльності. Однак функцію регуляції поведінки емоції виконують не прямо, а через мотиви, причому нерідко мотиви власної поведінки залишаються для людини неусвідомленими [6].

Ця особливість емоційних явищ – їхній тісний зв'язок зі сферою несвідомого – також становить найважливішу специфіку емоцій, що істотно відрізняє її від когнітивних процесів, які більшою мірою здійснюються під контролем свідомості.

Іншими є й закономірності, яким підкоряються емоційні явища: закономірності виникнення, функціонування та припинення емоцій, закономірності їхнього формування й закономірності їхнього розпаду, порушення.

У психології давно стверджується, що емоційна та пізнавальна сфери психіки нерозривно зв'язані та повинні досліджуватися в їхній єдності. Так, у вітчизняній традиції широко відомі ідеї Л.С. Виготського про єдність афективних і інтелектуальних процесів [2].

А.Н. Леонтьєв говорив про те, що емоції виражають оцінне, особистісне ставлення до існуючих або можливих ситуацій, до себе та до своєї діяльності [3]. Про єдність афективного та інтелектуального як істотної характеристики самих емоцій писав С. Л. Рубінштейн, який вважав, що емоції складають динамічну сторону пізнавальних функцій, тону, темп діяльності, її "настроєність" на той або інший рівень активації, дія емоцій може бути як стеною, яка підсилює, так і астеною, понижувальною; причому якщо свідомо пізнавальна інтелектуальна діяльність гальмує емоційне збудження, надаючи йому спрямованість і вибірковість, то при афектах, при понадінтенсивному емоційному збудженні виборча спрямованість дій порушується й можлива імпульсивна непередбачуваність поведінки [4].

У свій час В.К. Вілюнас обґрунтовував неможливість існування емоцій у відриві від пізнавальних процесів, говорячи про те, що емоції виконуючи свої функції, найбільш загальними з яких є оцінка та спонування, виділяють мету в пізнавальному образі та спонукають до відповідної дії залежно від пізнавального змісту психічного образу. Він уважав, що тільки знання функцій емоцій стосовно пізнавального змісту дозволяє підійти до експериментального вивчення емоцій через аналіз пізнавальних процесів [1].

Пізнавальні процеси, що супроводжуються явним емоційним переживанням, будуть мати ряд динамічних відмінностей від емоційно слабо пережитих. До них відносяться темп, швидкість, продуктивність пізнавальних процесів.

Вивчення цих характеристик пізнавальних процесів дозволить судити про емоції, їхніх прояви, про такі характеристики емоцій, як знак (позитивний або негативний) і інтенсивність (сильна, слабка).

Зі всіх пізнавальних процесів найбільш глибоко, на нашу думку, вивчений вплив емоцій на пам'ять. Більшість дослідників цікавили особливості запам'ятовування емоційно пофарбованої інформації. Також досліджувався зв'язок між емоційним станом людини та мнемічними процесами.

А.А. Смірнов [5] у широко відомих експериментах, присвячених мимовільному запам'ятовуванню, просив досліджуваних через 1,5-2 години після початку робочого дня розповісти, що з ними відбувалося, коли вони йшли вранці на роботу. Особливо добре людям запам'ятовувалися ті події, які перешкоджали або, навпаки, сприяли їхньому якнайшвидшому прибуттю на роботу, що й було основною метою їхніх дій у той момент. Відповідно до сучасних подань, головним аспектом події, що викликає емоційну реакцію, є його відповідність (або невідповідність) меті індивіда. Таким чином, в експериментах А.А. Смирнова досліджувані мимоволі запам'ятовували ті події, які викликали в них певні емоції.

Як правило, люди добре пам'ятають ті події свого минулого життя, особливо дитячого періоду, які викликали в них сильну емоційну реакцію. Такі спогади бувають дуже яскравими, і звичайно люди впевнені в тому, що все відбувалося саме так, як їм пам'ятається. Однак ступінь точності цих спогадів і навіть їхня відповідність реальності ставиться під сумнів. Описано випадки, коли зберігалася яскравий спогад про певну подію, що нібито відбулася в дитинстві, однак вдавалося довести, що цієї події насправді не було, а "спогад" було сконструйовано розповідями дорослих і власною уявою.

Більш складними є закономірності впливу знака емоцій на ефективність запам'ятовування. При відтворенні слів відразу після завчання відмінності в збереженні приємного та неприємного матеріалу незначні або відсутні, однак при відстроченому відтворенні вплив знака на перевагу матеріалу зростає. Переважне запам'ятовування та відтворення позитивної або негативної інформації пов'язане з особистісними особливостями досліджуваних, а також з їх вихідним емоційним станом.

Багато авторів, починаючи з Г. Еббінгауза, вважали, що приємне запам'ятовується краще, ніж неприємне. Цей погляд знайшов широке розповсюдження завдяки теорії З.Фрейда про витиснення з пам'яті неприємних вражень. Однак П. Блонський показав протилежні результати, а ряд авторів взагалі не виявили ніяких відмінностей в ефективності запам'ятовування приємних або неприємних подій.

Нарешті, ще в ранніх роботах було показано, що на ефективність запам'ятовування матеріалу з позитивними чи негативними емоціями у змісті впливає час відтворення та при відстроченому відтворенні краще зберігаються слова, що викликають приємні асоціації.

На наш погляд, слід зазначити, що крім особистісних особливостей, на відтворення емоційно зафарбленої інформації впливає також і вихідний емоційний стан. Викликана тимчасова депресія зменшує відтворення приємної інформації та збільшує відтворення неприємної, викликаний піднятий настрій веде до зменшення відтворення негативних і збільшення позитивних подій.

Емоційний стан впливає на те, яка інформація запам'ятовується людиною більш успішно. Це припущення співвідноситься з даними щодо сприйняття й пам'яті, згідно з яким людина насамперед переробляє інформацію, пов'язану з її емоційним станом.

Досить багато експериментальних даних свідчать про те, що люди легше згадують інформацію, що відповідає їхньому емоційному стану в момент відтворення [5].

Описані факти свідчать про те, що емоційні стани людини впливають на протікання ряду когнітивних процесів, істотно їх змінюючи. Теоретичні моделі когнітивних процесів дають цьому пояснення.

Незаперечним залишається той факт, що емоції є необхідним елементом когнітивного функціонування.

Ще Г. Саймон [9] стверджував, що емоції – це не просто деякий біологічний рудимент для людини. На його думку, емоції необхідні для функціонування будь-якої істоти, яка володіє інтелектом, будь то людина або інопланетянин. Створення штучного інтелекту також неможливе без наділення його емоціями. Необхідність емоцій виникає, коли в системі є декілька мотивів, що перебувають у складних співвідношеннях один з одним, і при цьому система існує в складному, повністю непередбачуваному світі. У цьому випадку емоції виконують функцію регулювання діяльності, що перериває дії, перемикаючи увагу з однієї дії на іншу.

На даний час у психологічній науці зберігається розподіл областей, що займаються когнітивними процесами й емоціями. На наш погляд, зближення цих областей може виявитися дуже продуктивним і сприяти підвищенню екологічної валідності досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилюнас В.К. Основные проблемы психологической теории эмоций / Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1984. – С. 3-26.
2. Выгодский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Леонтьев А.Н., Судаков К.В. Эмоции. – БСЭ, Т. 30. – М., 1978.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
5. Смирнов А.А. Психология запоминания. – М., 1948.
6. Хомская Е.Д., Батова Н.Я. Мозг и эмоции. – М.: Изд-во МГУ, 1992.
7. Kitayama S., Niedenthal P.M. Introduction // S.Kitayama & P.M. Niedenthal (Eds.), *The Heart's Eye*. San Diego: Academic Press, 1994. p.1-2.
8. McGuinness E.M. Emotionality and perceptual defense // *Psychological Review*. 1949. Vol. 56. P. 471-482.
9. Simon H.J. Motivational and emotional controls of cognition // *Psychological Review*. 1967. Vol. 74. P. 29-39.

Подано до редакції 14.01.09.

РЕЗЮМЕ

У даній статті підіймається питання щодо висвітлення в психології закономірностей емоційного розвитку. Розглядаються особливості відмінностей та єдність емоційної сфери та пізнавальних процесів.

РЕЗЮМЕ

В даній статті підіймається питання щодо висвітлення в психології закономірностей емоційного розвитку. Розглядаються особливості відмінностей та єдність емоційної сфери та пізнавальних процесів.

SUMMARY

The article raises the question of the rate of psychological investigation on laws of emotional development. It analyses some features of distinctions and unities of emotional sphere and cognitive processes.

Ключові слова: емоції, (пізнавальні) когнітивні процеси, інтелектуальна діяльність, відтворення, пам'ять.

Ключевые слова: эмоции, (познавательные) когнитивные процессы, интеллектуальная деятельность, воспроизведение, память.

Keywords: emotions, cognitive processes, intellectual activity, reproduction, memory.

Науковий керівник: д. психол. н., проф. Ю.Б. Максименко.

